

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/125/59-63>

Şəbnəm Xəlilzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xarici Dillər Mərkəzi

<https://orcid.org/0000-0002-5130-5723>

khalilzade90@inbox.ru

Corc Sondersin yaradıcılığında tarixi gerçəklik payı

Xülasə

Son dövrlərdə bir sıra tədqiqatçılar çağdaş ingilis dilində yazılmış tarixi ədəbiyyat haqqında monoqrafiyalar və redaktə olunmuş məqalə topluları hazırlamışlar ki, bu da janrın əhəmiyyətini və fərqli oxucu qrupları üçün artmaqda olan cazibəsini əks etdirir.

Tarixi roman geniş janr çərçivəsində alternativ tarixlər, zaman-keçid romanları, tarixi fantastika və saxta tarixlər kimi müxtəlif növləri də qəbul edir. Bu təhlillərə daha yeni bir inkişaf kimi neo-tarixi romanı da əlavə edə bilərik.

Corc Sonders *Linkoln Bardoda* romanında ənənəvi roman janrının tələblərindən kənara çıxaraq hər bir obraz üçün yeni, fərdi danışq tərzini yaratmışdır. Belə ki, o, burada səhnə əsəri və ya ssenariyə xas olan vasitələrdən istifadə edir. Əvvəlcə obraz bir şey deyir, sonra həmin cümlənin sonunda, sanki kimdənsə bir sitat gətirmiş kimi, onun adı gəlir. Sonders bu üsulu tez-tez, real tarixi kitab və sənədlərdən gətirdiyi sitatlara tətbiq edir.

Sonders Amerikada Vətəndaş Müharibəsi dövründə baş vermiş hadisələri birbaşa təqdim etmir, onları dolaylı yollarla, eyhamla əks etdirir.

Yazıçı bu əsəri ilə tarixin necə yaradıldığı və mədəni şəkildə ötürüldüyü düşüncəsini pozaraq, xüsusilə də bütünlük təşkil edən tarixi narrativ anlayışını sarsıdaraq, oxucunu XIX əsrin ortalarına aid Amerika tarixi və milli identikliyin formalaşması ilə bağlı əvvəlki qənaətlərini yenidən nəzərdən keçirməyə vadar edir.

Açar sözlər: Amerika tarixi, tarixi roman, Avraham Linkoln, irqi ayrı-seçkilik, neo-tarixi roman

Shabnam Khalilzade

Azerbaijan State Pedagogical University

Foreign Languages Center

<https://orcid.org/0000-0002-5130-5723>

khalilzade90@inbox.ru

The Role of Historical Reality in George Saunders's Works

Abstract

In recent years, a number of scholars have produced monographs and edited collections of articles on historical literature written in contemporary English, reflecting the significance of the genre and its increasing appeal to diverse groups of readers.

The historical novel, within its broad generic framework, also encompasses various forms such as alternative histories, time-slip novels, historical fantasy, and pseudo-histories. To these analyses, we may also add the neo-historical novel as a recent development.

In his novel *Lincoln in the Bardo*, George Saunders departs from the conventions of the traditional novel by creating a new, individualized mode of speech for each character. In doing so, he employs techniques characteristic of stage plays or screenplays. A character speaks first, and then, at the end of the sentence, the character's name appears, as if the line were being presented as a quotation. Saunders frequently applies this technique to quotations drawn from actual historical books and documents.

Saunders does not present the events that took place during the American Civil War directly; instead, he conveys them indirectly, through suggestion and allusion. Through this work, the author challenges conventional ideas about how history is constructed and culturally transmitted, and by particularly destabilizing the concept of a coherent historical narrative, he compels the reader to reconsider earlier assumptions about mid-nineteenth-century American history and the formation of national identity.

Keywords: *American history, historical novel, Abraham Lincoln, racial discrimination, neo-historical novel*

Giriş

Araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilində qələmə alınan tarixi romanlar özünəməxsus bir ənənəyə malikdirlər. Son illərdə bu janrda yaranan əsərlər həm tənqidi rəğbət baxımından, həm də kommersiya uğuru baxımından sürətli bir yüksəliş dövrünü yaşamaqdadır. Bu da “müasir dövrdə tarixə əsaslanan ədəbiyyata duyulan istəyin, rəğbətin göstəricisidir” (Park, 2018, s. 112).

Ədəbi janr olaraq tarixi romanlar həmişə sübut, orijinallıq, doğruluq və mənbə nüfuzu kimi sualları ortaya çıxarır və bu məsələlər professional tarixçinin anlatma quruculuğu və məna yaratma fəaliyyəti ilə üst-üstə düşür (Stocker, 2012, s. 309–310).

Müasir Amerikanın problematik, mürəkkəb və irqi baxımdan müxtəlif kökləri yazıçıları XIX əsrə — xüsusilə də Vətəndaş müharibəsindən əvvəlki və sonrakı dövrlərə, sənayeləşən Şimalın şəhərlərinə, xüsusilə Nyu-Yorka yönəldir. Bu yanaşma Amerika milli kimliyinin ənənəvi dominant təriflərini mürəkkəbləşdirir, çünki bir qayda olaraq yazıçılar azlıqların səslərini və həssas obrazını ön plana çıxarırlar.

Tədqiqat

Tarixdən fərqli olaraq ədəbiyyat dünyada baş verənlərə bədii obrazların dili ilə ağrını, acını, sevinci, kədəri qatmaqla çatdırır. Tarixi romanlar da belədir. Tarix isə hadisələrə faktlarla, siyasi və iqtisadi cəhətdən qiymət verir.

Ruselou çağdaş Britaniya ədəbiyyatını müzakirə edərkən yazır ki, neo-tarixi roman “qayıtdığı dövrə dair əsas cəhətləri qəsdən yenidən şərh edir, təkrar kəşf edir və nəzərdən keçirir... bu əsərlər yalnız keçmişdə deyil, keçmişə yönəlik fəal bir sorğulama ilə işləyirlər” (Ruselou, 2014, s. 2).

Ruselounun müəyyən etdiyi “neo-tarixi” dönüş bu janrın yaxşı tanınan klassik modelindən bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Onun araşdırdığı çağdaş ədəbiyyat daha az açıq şəkildə dağıcıdır və radikal imkanlarını daha dolaylı yollarla həyata keçirir.

Müasir ABŞ-da köləlik tarixinin yenidən yazılması köklü şəkildə oturuşmuş struktur irqçiliyi tamamilə aradan qaldıra bilməsə də, mövcud irqçi təxəyyül modellərini pozaraq bu məqsədə doğru irəliləyə bilər. Yəni bu yazılar diskurs dövrünə yeni səslər və obrazlar əlavə edə bilər, gizlədilmiş, təhrif olunmuşları üzə çıxara bilər və köləlik sistemi çərçivəsində törədilən ədalətsizlikləri tanıda bilər. Bu sistemin “izləri” bu günə qədər gəlib çıxır.

Afropessimist alimlər — məsələn, Vilderson, Hartman və Şarpe — köləlik sistemində qurulan sosial strukturlar ilə müasir Amerika cəmiyyətindəki strukturlar arasında düz bir xətt olduğunu iddia edirlər. Onlara görə irq hələ də sosial mənsubiyyət statusu ilə bağlıdır: “Qara dərilili insanların məruz qaldığı zorakılığın vasitə və formaları dəyişsə də, həmin məruz qalma faktı və strukturu dəyişməyib” (Sharpe, 2016, s. 12).

Corc Sondersin ilk romanı olan *Linkoln bardoda* 2017-ci ildə ədəbiyyat aləminə möhtəşəm bir şəkildə daxil olmuşdur və müəllifin indiyə qədərki yaradıcılığının ümumi axarını ciddi şəkildə pozdu. Gülməli qısa hekayələri ilə tanınan və kapitalist həyat tərzinin gündəlik sıxıntılarını diqqətlə araşdıran Sonders bu dəfə oxucuların gözləntilərini alt-üst edərək prezident Abraham Linkolnun gənc oğlunun qızdırmadan vəfat etməsi mövzusunda lirik, tarixi bir romanla gündəmə gəldi. Bu roman qərribə bir məxluq kimidir — tarixi mənbələrdə Uill Linkolnun ölümündən bəhs edən qeydlərdən çıxış edərək, ölümə, idarə olunmazlıqla və yarımçıq qalmış işlərin əbədiyyəti ilə bağlı narahatlıqları səsləndirən 166 müxtəlif və mübahisəli səsin simfoniyasına çevrilir.

Əslində isə roman tənqidçilər tərəfindən Sondersin əvvəlki əsərlərindən formaca və məzmun baxımından radikal şəkildə fərqlənən bir iş kimi qiymətləndirilsə də, əsər müəllifin əvvəlki işlərindəki mövzu və strategiyaların davamı kimi də qiymətləndirilir. Bölünmüş cəmiyyətə dair müasir baxış Sondersin yaradıcılığına xas olan cəhətdir və bu onun əsas mövzularından biridir. Bu baxımdan *Linkoln bardoda* əsəri həm tarixi bir roman kimi qəbul olunur, həm də müəllifin əxlaqa və ölümə dair müasir düşüncələrini əks etdirir.

Sonders Vətəndaş müharibəsinin başlanğıcı dövründə Amerikada baş verən hadisələri fon olaraq götürsə də, roman irqçilik və irqi münasibətlər mövzusunda təəccüblü dərəcədə susqun görünür.

Heç bir şəkildə ənənəvi roman forması və quruluşuna uyğun olmayan *Linkoln bardoda* romanı magik realizmdən və qotik janrdan bəhrələnir. Romanda Sonders tarixi-nəzəri formaları pozur, oxucunu çaşdırır və onu dil və hakimiyyətin işləmə mexanizmləri ilə baş-başa qalmağa məcbur edir.

Linda Haçienin “tarixşünaslıq metafiksiyası” anlayışına uyğun gələn və nadir ədəbi nümunələrdən biri olan *Linkoln bardoda* romanı həm əsl tarixi mənbələri, həm də xəyali və “mərkəzdən-kənar” personajları bir araya gətirir. Bu personajlar ya tarixi hadisələrin müşahidəçiləri kimi çıxış edirlər, ya da dolayı da olsa bu tarixi hadisələrlə əlaqədirlər.

Belə bir fikir mövcuddur ki, guya Linkoln oğlu öldəndən sonra bir neçə dəfə onun məzarı üstünə gəlmiş və onun bədənini qucaqlamışdır. Roman müəllifi məhz bu əhvalatdan təsirlənərək, ilhamlanaraq belə bir romanı qələmə almaq qərarına gəlmişdir. Roman həm də insan itkisi, ölümün gətirdiyi kədər, inanclar barədə düşüncələrdir. Sonders eşitdiyi bu hadisəni Pieta (pieta italyan dilində əzab, sevgi, mərhəmət mənasındadır) — yəni Mikelancelonun Məryəm Ananı çarmıxa çəkildikdən sonra İsa ilə birlikdə göstərən məşhur heykəli ilə müqayisə edərək deyib ki, o, Linkoln memorialı ilə Pietanın birləşdiyi bir obrazı xəyalında canlandırmışdır. Bu görüntü iyirmi il boyunca onu müşahidə etmiş, roman yazılana qədər ona rahatlıq verməmişdir (Saunders, 2017b).

Amerika keçmişinin həm ziddiyyətlərini, həm də şanlı və birlik dolu anlarını təmsil edən bir ikon olaraq Linkoln ABŞ tarixində və populyar mədəniyyətində böyük yer tutur. Bu status ilk növbədə onun Vətəndaş müharibəsi zamanı prezidentlik rolunun nəticəsidir. Eyni zamanda Linkoln həm uzaqgörən və dürüst lider kimi özünü formalaşdırması, həm də müxtəlif siyasi baxışlardan irəli gələn ideyalar, ehtiyaclar və mədəni yaddaş üçün bir proyeksiya ekranı olaraq çıxış etməsi ilə yerini qoruyur (Polak Sara, 2021, s. 26).

“Vətəndaş müharibəsi konteksti burada əsas rol oynayır: “Müharibə və Linkolnun ona münasibəti, onun prezidentliyini müəyyənləşdirirdi. Müharibə böyüdükcə və dəyişdikcə, Linkoln da böyüyür və dəyişirdi” (Oates, 2011, s. 92).

O, tez-tez “Böyük qurtarıcı”, “Birliyin qurtarıcısı” kimi yad edilir, çünki onun prezidentliyi zamanı Amerika Birləşmiş Ştatları köləlik məsələsinə görə daxili müharibəyə sürüklənmişdir.

“Abraham və Uill Linkolnun ətrafını həm tarixi, həm də uydurma səs və fiqurlardan ibarət xor təşkil edir. Bu səbəbdən roman bir sıra ifadələrdən qurulmuş kollaj formasında, şifahi tarix kimi oxunur” (Whitehead, 2017).

“Romanın həm şifahi dialoqlara əsaslanması, həm də tarixi parçaların sıralanması səbəbilə *Linkoln Bardoda* haqlı olaraq surreal ekperimental roman kimi xarakterizə olunub. İlk baxışda isə roman səhnələşdirilmiş pyes kimi görünür” (Alter, 2017).

Romanda gətirilən sitatlar bəzi hallarda ənənəvi tarixi mənbələrdən gətirilmiş kimi təqdim olunur. Bəzən isə bu sitatlar şifahi və açıq şəkildə uydurulmuş materiallarla qarşılaşdırılmışdır.

Bəziləri real, bəziləri isə uydurma olan tarixi parçalar romanda təsvir edilən Vətəndaş müharibəsi və Linkolnun prezidentliyi fonuna yönəlmiş təsəvvür yaratmaq məqsədi güdür.

Romana xarici istinadlı materialların daxil edilməsi etibarlılıq hissini gücləndirir. Bu parçaların lazımı qaydada romana daxil edilməsi, düzgün şəkildə istinad olunmasına baxmayaraq, çoxunun uydurma olduğu məlumdur.

Linkoln bardoda əsərindəki fantastik məkan mədəniyyət tərəfindən qurulmuş Ağ və Qara ikili qarşılığının keçmişini, bu gününü və narrativ strukturunu müəyyən edən sistemin ifşa edilməsinə xidmət edir. Məhz köləliyin bu roman vasitəsilə XXI əsrdə yenidən dilə gətirilməsi həm Amerikanın bu tarixi dövrünə, həm də onun bu günə təsirinə yeni bir işıq salır.

Romanın LXX fəsilində qara personajların təqdim olunmasından qısa müddət sonra Vətəndaş müharibəsi dövründə qaradərili və ağdərililər arasında mövcud olan gərginlik ilk dəfə olaraq “tarixi” mənbələrdə açıq şəkildə müzakirə edilir.

Bir əsərin tarixi roman olduğunu müəyyən etməyin ən sadə yolu, ilk növbədə onun yazıldığı vaxtla əsərdə təsvir olunan hadisələr arasındakı zaman fərqinə baxmaqdır. “Tarixi sayılmaq üçün (bizim anlamda), roman ya təsvir olunan hadisələrdən azı əlli il sonra, ya da bu hadisələr baş verərkən sağ olmayan birisi tərəfindən (yəni yalnız araşdırma yolu ilə hadisələrə yaxınlaşan biri tərəfindən) yazılmalıdır” (Defining the Genre, 2018).

Sondersin romanında hadisələrin baş verdiyi 1862-ci il ilə əsərin yazıldığı və nəşr olunduğu dövr arasında 150 ildən çox vaxt keçdiyindən bu zaman tələbi rahatlıqla ödənilir.

Təsəvvür edilənlə reallıq arasındakı gərginlik Corc Sondersin 1996-cı ildə nəşr olunmuş “Vətəndaş müharibəsi diyarı tənəzzüldə” toplusundakı eyniadlı hekayənin əsas mövzusunə çevrilmişdir. Yazıçı hekayədə tarixi tematikaya əsaslanan əyləncə parkı mühitindən istifadə edərək keçmiş manipulyasiya edir. Yenidən qurulan Amerikanın öz tarixindəki zorakılıqları necə məharətlə ya gizlətdiyini, ya da qəhrəmanlaşdırdığını göstərir.

“Vətəndaş müharibəsi diyarı tənəzzüldə” hekayəsi bir daha göstərir ki, müharibələrdən qurtula bilməyən dağıntılarla, faciələrlə üzləşə-üzləşə yenidən qurulan bəşəriyyət tarixi müasir dövrə necə gəlib çatıb, kapitallaşmışdır. Hekayə yazıçı təxəyyülünün məhsulu olmaqla daim öz qurama xarakterinə diqqəti cəlb edir, hadisələrin cərəyan etdiyi məkan bir simulyasiya kimi ifşa edir.

Hekayə Amerika tarixinin bu dövrünün mifə çevrilməsinə, yanlış şəkildə yaddaşlara həkk olunmasına diqqət çəkir və oxuculara bu fikri çatdırır ki, keçmişin saxta, həqiqətə uyğun olmayan versiyası əsl reallığı əvəz etmişdir. Hər axşam park bağlanarkən təşkil edilən Vətəndaş müharibəsi döyüşünün canlandırılması bu prosesin xüsusilə maraqlı nümunəsidir.

Bundan əlavə, bu döyüşün səhnələşdirilmiş təsviri Disneyin Amerika adlı parkının təklif etdiyi, lakin sonradan etirazlara görə dayandırılan Vətəndaş müharibəsi səhnəsi ilə müəyyən dərəcədə oxşardır. Disney 1993-cü ildə belə planlaşdırmışdı:

“Ziyarətçiləri Vətəndaş müharibəsi döyüş səhnələri ilə əhatə edəcək “Circle-Vision 360” adlı dairəvi film planlaşdırılmışdı. Qalanın ətrafında həmin dövrə uyğun döyüş canlandırmaları keçiriləcəkdi və parkda Azadlıq Körfəzində dəmir zirehli Monitor və Merrimak gəmiləri arasındakı tarixi döyüşə əsaslanan möhtəşəm gecə şousu səhnələşdiriləcəkdi” (USSO, n.d.).

Bu iki Vətəndaş müharibəsi versiyasının ortaq nöqtəsi ondan ibarətdir ki, hər iki səhnə “tarixin saxtalaşdırılmış, süni, reallığı əks etdirməyən versiyaları”dır. Ancaq Disney parkında müəyyən bir reallıq sezilsə də, Sandersin hekayəsi satira ilə zənginləşdirilib. Sanders müharibənin dəhşətli zorakılıqlarını götürüb onları disneyləşdirilmiş, uşaqlara uyğun versiyaya çevirir: real müharibədəki bomba və silah səsləri əvəzinə atəşfəşanlıq olur. Beləliklə, müharibə həqiqətdən də bir tamaşaya çevrilir.

Tarixin qəddar reallıqlarının bu şəkildə gizlədilməsi hekayənin başqa bir yerində də görünür. Nəql edən şəxs istehza ilə belə deyir:

“Heç kimi incitməməyə çalışırıq, məsuliyyət qanunları nədirsə artıq qul və yerli amerikalı rollarını irqi qruplar arasında bərabər şəkildə paylayırıq. İstəyən hər kəs istədiyi vaxt kimliyini dəyişə bilər” (George Saunders, 2016, s. 7).

“Vətəndaş müharibəsi diyarı tənəzzüldə” Vətəndaş müharibəsinin əsas səbəblərindən biri olan Afrika əsilli amerikalıların köləliyi gerçəklərini ört-basdır etməklə, guya irqçilikdən uzaq bir utopiya kimi təqdim olunur. Lakin *New York Times*-də Brin Stolun “Vətəndaş Müharibəsinin canlandırılması cəmiyyətləri haqqında” məqaləsində qeyd etdiyi kimi, “Konfederasiya bayrağının yenidən canlandıran aktyorlar tərəfindən qaldırılaraq daşınmasının hələ də qorxutma vasitəsi kimi istifadə olunması onu tarixi irqçi kontekstdə deyil, sırf tarixi obyekt kimi müdafiəsini çətinləşdirir” (Bryn Stole, 2018).

Bu, ən son olaraq 6 yanvar 2021-ci il tarixində baş vermiş ABŞ-da Kapitol binasına basqını zamanı — Donald Tramp tərəfdarlarının Konfederasiya bayraqları ilə Konqres binasına hücum etməsi ilə özünü göstərdi.

“Dəniz palıdı” hekayəsində tarixlə bağlı bir neçə nüansa da toxunulmuşdur. Strip klubda striptizçi kişinin II Dünya müharibəsinin “Spitfire”in pilotunun replikasını xatırladan çıxışı, menyuda “Lindberg Enchilada” yeməyinin daxil etməsi ilə klub müharibənin zorakılığının, uşaqların qaçırılması və öldürülməsinin, XX əsr genetik təmizlənmənin unudulmasına qarşı çıxdığını simvolik olaraq bildirməyə çalışır.

Nəticə

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, tarixi romanlar keçmişə yönəlmiş öz baxış bucaqlarını təqdim etməklə, əvvəlki tarixi versiyalara cavab verməklə “böyük narrativlərin”, yəni müəyyən zaman və məkanın mövcud olmuş mədəniyyətində hakim olan, leqitimlik təmin edən diskursların yenidən qurulmasına töhfə verməklə gücün əhatə dairəsinə daxil olurlar.

Nəticə olaraq demək olar ki, *Lincoln bardoda* tarixi romanı janr sərhədlərini pozaraq ölüm, məqsəd və irs mövzularına dair trans-tarixi bir meditasiyaya çevrilir. Bu romanı Sondersin Amerika həyatına dair səsləri bir araya gətirdiyi kəskin çağdaş, dərin humanist və çoxsəsliliklə yüklənmiş bir əsər kimi ortaya çıxır.

Beləliklə, Sonders personajlarının insani yönələrini vurğulamaqla zorakılığı qəhrəmanlaşdıran dominant tarixi narrativlərə qarşı çıxır və Amerikanın hazırkı vəziyyətinə yeni bir prizma ilə baxmaq imkanı verir. O, Donald Tramp tərəfindən məşhurlaşdırılmış şüara “Amerikanı Yenidən Mükəmməl Et” kimi ifadələrin içi boş ritorikasına diqqət çəkir, çünki onun fikrincə Amerika heç vaxt doğrudan da “mükəmməl” olmamışdır.

Ədəbiyyat

1. Alter, A. (2017, October 17). *George Saunders wins the Man Booker Prize for Lincoln in the Bardo*. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/10/17/books/george-saunders-wins-man-booker-prize-lincoln-in-the-bardo.html>
2. Bryn Stole. (2018, July 28). *The decline of the Civil War re-enactor*. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/07/28/style/civil-war-reenactments.html>
3. Defining the genre. (n.d.). *Historical Novel Society*. <https://historicalnovelsociety.org/guides/defining-the-genre-2/>
4. Park, J. N.-H. (2018). Korean American literature. In R. M. Joo & S. S.-H. Lee (Eds.), *A companion to Korean American studies* (pp. 105–127). Brill.
5. Polak, S. (2021). *FDR in American memory: Roosevelt and the making of an icon*. Johns Hopkins University Press.
6. Rousselot, É. (2014). Introduction: Exoticizing the past in contemporary neo-historical fiction. In É. Rousselot (Ed.), *Exoticizing the past in contemporary neo-historical fiction* (pp. 1–16). Palgrave Macmillan.
7. Saunders, G. (2016). *CivilWarLand in bad decline*. Vintage Classics.
8. Saunders, G. (2017). What writers really do when they write. *The Guardian*, March 4. <https://www.theguardian.com/books/2017/mar/04/what-writers-really-do-when-they-write>
9. Sharpe, C. (2016). *In the wake: On blackness and being*. Duke University Press.
10. Stocker, B. (2012). ‘Bygonese’—Is this really the authentic language of historical fiction? *International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing*, 9(3), 308–318. <https://doi.org/10.1080/14790726.2012.706985>
11. USSO. (n.d.). *Reconstructing the past in George Saunders’ CivilWarLand in bad decline*. <https://usso.uk/research/reconstructing-the-past-in-george-saunders-civilwarland-in-bad-decline/>
12. Whitehead, C. (2017, February 9). Colson Whitehead on George Saunders’s novel about Lincoln and lost souls. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/02/09/books/review/lincoln-in-the-bardo-george-saunders.html>

Daxil oldu: 18.09.2025

Qəbul edildi: 02.01.2026